

QUMRU FƏRHADOVA

Gəncə Dövlət Universiteti

E-mail: TarixVeOnunProblemleri@gmail.com

UTIQUR VƏ KUTRIQURLARIN QAFQAZA GƏLIŞI

Açar sözlər: utiqur tayfaları, kutiqur tayfaları, barbarlar, hun düşmən, Xəzər qapıları

Ключевые слова: утигурские племена, кутигурские племена, барбары, враг хун, ворота Хазара

Keywords: utigurios tribes, kutigurios tribes, barbers, khun enemy, the Caspean dates

Qot tarixçisi İordanın müasiri və ən nüfuzlu Bizans tarixçilərindən olan Prokopi Kesarili «Qotlarla müharibə» əsərinin IV kitabına coğrafi girişdə İordandan fərqli olaraq, Qara dənizin şimal-qərb sahili boyunca yaşamış qot-tetraksitlərdən yuxarıda və alanlarla qonşuluqda çoxlu hun tayfaları məskunlaşdığı haqda məlumat verir ki, onların ölkəsi Meot gölü və Tanaisə (Don) qədər uzanırdı. O, Yevlisiya adlanırdı və daxilində qədimdə kimmerlər adlanan barbarlar vardı və onlar indi utiqur adlanırlar. Bu barbarların - hunların hökmdarlarından birinin iki oğlu vardı: onlardan biri Utiqur, o biri Kutiqur adlanırdı. Atalarının ölümündən sonra oğullar hakimiyyəti öz aralarında böldülər və hər biri öz təbəəliyində olanları öz adı ilə adlandırmağa başladı. Prokopi əlavə edir ki, mənim dövrümdə bəziləri utiqurlar, bəziləri isə kutiqurlar adlanırdı. Onların hamısı bir yerdə yaşayırdı, eyni adət-ənənəyə və həyat tərzinə malik idi. Bir neçə gənc xallı maral arxasınca bataqlıq vasitəsilə keçid açıdıqdan sonra hunlar bundan istifadə edərək Meoti gölündən qərbdə yaşayan qotların üzərinə hücum etdilər, bir qrupunu qırdılar, bir qrup qalanını isə qovub ərazini ələ keçirdilər. Kutiqurlar arvad və uşaqlarını öz yanına gətirdilər və hələ Prokopi dövründə də olmuş yeni ərazidə kök saldılar. Hər il onlar imperatordan böyük hədiyyələr alsalar da, İstr (Dunay) çayını keçərək romalıların ya müttəfiqi, ya da düşmənlərinə çevrilərək daim imperatorun torpaqlarına hücum edirdilər (1, 387).

Utiqurlar evə qayıtmaq qərarına gəldilər. Geri qayıdarkən Meoti bataqlığı yaxınlığında qot-tetraksitlər onların yolunu kəsdi. Görüş dağlıqda baş verdi və qotlar çox möhkəm mövqe tutmuşdular. Döyüşmək istəmədiklərindən hər iki qrup müttəfiq olub bir yerdə məskunlaşmaq qərarına gəldilər. Qot-tetraksitlər utiqurlarla bir yerdə Meotinin şərq sahilinə keçdilər və Tama yarımadasından cənubda Qara dəniz sahili boyunca uzanan ərazilərdə kök saldılar. Utiqurlar isə əvvəllər kutiqurlarla birlikdə yaşadıkları bütün ərazini tutdular. Beləliklə, əfsanəyə görə, utiqur və kutiqurların bölünməsi baş verdi və bundan sonra onların arasındakı sərhəd Azov dənizi və Don çayı oldu. Öz coğrafi icmalını davam etdirərək Prokopi deyir ki, hun – kutiqurların torpaqlarına çatmaq üçün Meotid və Tanais çayını keçmək lazımdır. Başqa bir yerdə məlumat verir ki, kutiqurlara hücum edərək utiqurlar hər şeydən əvvəl Tanais çayını keçməli idilər (1, 385-388).

Prokopinin rəvayətində Azov dənizindən qərbdə kutiqurların məskunlaşması vandalların Afrikaya sıxışdırılması, viziqotların İspaniyaya qovulmasından sonrakı dövrə, yəni V əsrin əvvəllərinə aiddir (406-cı il). Artıq Sozomen V əsrin birinci yzrısında bu əfsanəni Prokopi və İordanın sonrakı hekayələrini xatırladan formada gətirir. İki sonuncu müəllif kimi VI əsrdə yazmış Aqafidə də bu məlumatlar vardır. Öz mənşəyinə görə bu əfsanə qısqanc Qəhrəmanın inəyə ünvanladığı İo haqqında yunan mifinə gedib çıxır. Utiqur və kutiqurların yayılması məlumatı başqa müəlliflərin IV əsrdə hunların görünməsi ilə bağlayan xallı maral haqqında əfsa-

nə ilə birləşdirən Prokopi də bu iki hadisəni qarışdırır və ya da utiqur və kutiqurlar adı altında başqa müəlliflər kimi həmin hunları nəzərdə tutmuş, lakin sadəcə olaraq, onların qotlar üzərinə hücumunun xronologiyasında səhvə yol vermişdir. A.A.Vasilyev bu məsələni aydınlaşdırmağa çalışaraq onun rəvayətini iki xronoloji təbəqəyə bölmüşdür: hunların qərbə yürüşünü IV əsrə aid edərək, o, utiqurların Krım yarımadası vasitəsilə Şərqi Azovyanı yerlərə qayıtmasını Atillanın ölümü və onun dövlətinin dağılmasından sonrakı dövrə Aid edir (454-cü il). Bu, ikinci, daha dəqiq hunların geri hərəkəti, onun fikrincə, hunların qotlar üzərinə ilk hücumunu bura aid edən Prokopinin rəvayəti üçün əsas olmuşdur. (2, 86) Ola bilər ki, hunların şərqi geri çəkilməsi ilə onların utiqurlar adlanan (kiçik uqlar deməkdir) hissəsi başqaları ilə birlikdə Şimali Qara dəniz sahilində qalmadı. Krımı keçərək burada sağ qalmış qotları tutaraq Şərqi Azovyanı ərazilərdə kök saldılar və orada 463-cü ildən yaşayan uqor tayfalarına birləşdilər. Uqor tayfalarının içərisində, çox güman ki, saraqur və onoqurlar da vardı. Hunların bu hissəsi Qara dəniz sahili ərazilərdə qalmış hunlar kimi öz tərkibində bolqar tayfalarını da saxlaya bilərdi və onların adı (bolqarlar) zaman-zaman həm Azovyanı, həm də Qara dəniz hun tayfalarının böyük bir hissəsini örtürdü.

Aqafi tamamilə aydın bir şəkildə bildirir ki, hunlar adı - hər birinin öz xüsusi adı olan çoxlu tayfaların toplu ifadəsidir. O qeyd edir ki, hun xalqları Meotid gölünün şərqi yönəli hissəsində yaşayırdı. Asiyada İmey dağının arxasında yaşayan digər barbar xalqlar kimi Tanais çayından şimalda yaşayırdılar. Onların hamısı hunlar və ya skiflər adlandırılırdılar. (3.27-28)

Tayfalara görə isə onlar ayrılıqda kutiqurlar, başqaları utiqurlar, bəziləri ultizurlar, başqaları vuruqundalar adlandırılırdı. Bir neçə yüz ildən sonra onlar Avropaya köçdülər və ya həqiqətən də təmsildə verildiyi kimi xallı maralın arxasında və ya başqa bir səbəb üzündən əvvəllər keçilməz hesab edilən Meotid bataqlığını keçdilər və yad torpaqlarda yayılaraq öz ərazisinin sakinlərinə qəfil hücumları ilə ən böyük bədbəxtlikləri gətirdilər. Nə Prokopi, nə də Aqafibolqarları tanımırdı, lakin onlar utiqur və kutiqurlardan başqa, Azovyanı və Qara dəniz sahili çöllərdə başqa bir əhalini də tanımırdılar. Utiquur və kutiquur, çox güman ki, başqa dövrdə müstəqil çıxış edən və ya başqa birliklərdə başqa adla - hun, bolqar, onoqur və b. - müşahidə edilən bir neçə tayfanın birliyi idi (2, 87).

Kutiqurlar başqa barbar tayfalarla birlikdə öz sələfləri kimi tez-tez hücum etməklə Frakiyanı qarət edirdilər. Türk tayfalarının hücumlarından müdafiə olunmaq üçün I Yustianın dövründə (527-565) Dunay üzərində bir sıra istehkam tikilmiş, qarətçi dəstələri məhv edib əldə etdikləri qəniməti geri qaytarmaq üçün tədbirlər görülmüşdü. Bundan əlavə, Bizans diplomatiyası türk tayfa başçılarını qiymətli hədiyyələrlə satın alıb öz təhlükəli qonşuları arasında düşmənçilik yaratmaq və bu tayfanı başqa tayfanın üzərinə salmağa çalışırdı. İmperiya hun-kutiquur tayfalarına qarşı antları yönəltməyə çalışırdı, əsas diqqət imperiyanın sərhədlərindən uzaqda olduqları üçün bilavasitə təhlükə yaratmayan, əvəzində kutiqurların arxasında yer alan və onlar üçün kifayət qədər ciddi təhlükə ola biləcək utiqurlara yönəlmişdi (2, 88).

VI əsrin 20-ci illərində Dunayda Bizans narahat etdikləri zaman Azovyanı hunlar da imperiya ilə xoş münasibətdə deyildilər. Belə bir nəticəyə gəlməyə o əsas verir ki, İranla müharibə etmək üçün qoşun toplamaq məqsədilə 55-ci ildə imperator Yustianın dövründə onların yanına göndərilmiş Prova patrikiyasının səfirliyi uğursuzluqla nəticələndi. Düşmənçiliyin səbəbi, çox güman ki, Bospor şəhəri idi. Provanın gəlişinə qədər o, Bizansın hakimiyyəti altında idi (2, 88).

Müasirlərin nəzərində Bospor hunların qanuni torpaqlarına aid idi və onlardan zor gücü ilə alınmışdı. Bununla yanaşı, Bizans tərəfindən Bosporun ikinci dəfə alınması tarixi də müəyyən olunur.

530-540 illər arasında sonuncu tarix bolqarların imperiyanın Dunay ətrafı vilayətlərinə hücum tarixidir. Müqavimətdə Qodila iştirak etmişdi (4, 56-60).

Prokopi məlumat verir ki, əgər Bospordan sahili vilayətdə yerləşən və qədimdən romalılarına tabe olan Xerson şəhərinə gedilsə, onda məlum olar ki, onlar arasında bütün vilayətləri hun tayfalarından olan barbarlar tuturlar. (1, 162) İordanın verdiyi məlumata görə, Krım çölündə alsıqirlər yaşayırdılar. Əgər nəzərə alsaq ki, həmişə hunları (şərqi Azovyanı) utiqurlar adlandıran Prokopi Bosporla bağlı bir dəfə də olsun onların adını çəkmir, onda düşünmək təbii olar ki, bu şəhər Krım hunlarına məxsus idi və qredonların başçısı idi. Lakin buna qarşı ciddi etirazlar da mövcuddur. Yuxarıda artıq Prokopinin Taman yarımadasında yerləşən Kəpa və Fanaqoriya şəhərlərinin qonşu barbarlar tərəfindən dağıdılması haqqında qeydi verilmişdir. Bu, Prokopinin sözlərinə görə yaxın keçmişdə, yəni çox güman ki, hunlar Bosporu tutduqları zaman baş vermişdi. Çətin ki, Krım hunları boğazın qarşı tərəfində yerləşən şəhərlərə hücum edə bilərdilər. Şərqi Azovyanı hunlarla vəziyyət bir qədər fərqli idi. Onlar Bospora gedən yolda bu şəhərlərin yanından elə belə keçib gedə bilməzdilər. Bizansın düşmənləri kimi Şərqi Azovyanı hunlar haqqında fərziyyənin xeyrinə başqa bir təsəvvür də vardır. Böyük pullar müqabilində hunları İrana qarşı yönəltmək və Cənubi Qafqazda İberlərə köməyə getmək üçün Bospora gedən patrikiya Provun missiyası uğursuzluqla nəticələndi. Provun təklif ilə müraciət etdiyi hunlar Qafqaz və Bospordan yaxın məsafədə yaşamış Şərqi Azovyanı hunlar ola bilərdi.

Bospor uğrunda Bizansla müharibə aparan Şərqi Azovyanı hunlar Zaxariy Ritorun suriyalı xronikası məlumat verdiyi bolqarlar, burada hələ V əsrin II yarısında məlum olan onoqurlar, VI əsrin ortalarına doğru Şərqi Azovyanı ərazilərdə hakim mövqə tutan və bunun nəticəsində adları yerli köçərilər üçünümumi ada çevrilən utiqurlar ola bilərlər. Qrodun bolqar, onoqur və ya utiqurların başçısı olması məlum deyil. Əgər düşünsək ki, utiqurlar Bospor uğrunda Bizansla hunların müharibəsinə rəhbərlik etdikləri üçün birinci yerə çıxmışdılar, onda imperiyaya yalnız Bosporun qaytarılmasına deyil, həm də onu barbarlardan qorumağa nail olacağına söz vermiş Qrodu bolqar və ya onoqurların başçısı hesab etmək lazımdır.

Xristian təbliğatçılar hunların köçlərinə də daxil olurdular. Zaxari Ritorun qeyd olunan suriya xronikasında belə bir maraqlı hekayə saxlanılmışdır ki, yeddi dindar dağları keçərək hunların ölkəsinə daxil oldular və yalnız orada yerləşən əsir xristianlara xidmət etməklə məşğul olurdular, həm də bir çox hunları xristianlığa gətirir və onlara təlim keçirdilər. Bundan əlavə, müəllifin iddia etdiyinə görə onlar hun dilində müqəddəs kitab yazmış və kilsə kitablarını hun dilinə tərcümə etmişdilər. Prov 55-ci ildə Bospora gəlib bu təbliğatçıların fəaliyyəti haqqında öyrəndikdə, onlarla görüşdü, sonra isə onlar haqqında imperatora məlumat verdi. Provun sərəncamı ilə yaxınlıqda yerləşən Bizans şəhərlərindən (çox güman ki Kəp və Fanaqoriyadan) Kardost və onun yoldaşlarına buğda, şərab, yağ və başqa ərzaqlarla dolu 30 yük və həmçinin xristianlıq ibadəti üçün zəruri avadanlıqlar göndərildi. Kardost hunlarla 2 il qaldı (5, 166-167).

N.Piqulevskaya hesab edir ki, Kardost hun-savirlər arasında xristianlığı yayırdı. Bu fikri o, Zaxari Ritorun xronikasında hekayənin mənbəsi sayılan şəxslərin fikirlərinə əsaslanaraq söyləyirdi. Qubad 503-cü ildə Fərat çayı üzərində Amid şəhərini tutarkən onlar əsir düşdülər, sonra isə hunlara satılaraq onların vətəninə Dərbənd qapıları vasitəsilə gətirildilər. Kardostun özü Albaniyanın, müasir Azərbaycanın yepiskopu idi və elə buradan hunların ölkəsinə getmişdi, lakin Dərbənd qapısı deyil, dağlardan hansısa bir keçid vasitəsilə. (5, 84-87) Belə ki, Dərbənd qapısı və Azərbaycana ən yaxın hunlar- savirlər idi və buradan belə bir fərziyyə çıxır ki, Amiddən olan xristian tayfalar və Kardostun rəhbərliyi altında təbliğatçılar onların rəhbərliyi altında idi.

Kardostun missiyasının əsas məqsədi hunlarda olan əsir xristianların dini ehtiyaclarını ödəmək və onlara xidmət göstərmək idi.

Qrodun fəaliyyəti uğurla nəticələnmədi və Bosporun Bizans tərəfindən yenidən işğal olunması hun və imperiya arasında daha çox düşmənçilik münasibətlərinin yaranmasına gətirib çıxartdı ki, bu da Qrodun xristianlığı qəbul etməsindən əvvəl baş vermişdi. Bu münasibətlər 548-ci ilə qədər davam etdi və bu ildə yepiskopu almaq xahişi ilə Konstantinopola gələn qot-tetraksitlərin elçiləri tamamilə məxfi söhbət zamanı imperatora onunla qonşuluqda olan barbar tayfaların daim bir-birilə nifaqda olmalarının onun üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu dedilər. Hesab etmək olar ki, belə bir mövqeyin və vəziyyətin bizanslılara izah olunması əbəs idi, çünki onlar özləri belə siyasi oyunların ustası idilər və öz düşmənlərini bir-birinə qarşı qoya bilirdilər. Qot səfirliyi Bizansa utiqurlarla danışıqlara başlamağa imkan verirdi. Utiquqlar ilk dəfə bu səfirlik haqqında rəvayətdə tarixi səhnədə görünür. Azovyanı hun tayfaları içərisində hakim mövqə əldə etmiş utiquqlar çox güman ki, imperiya ilə normal münasibətlərin yaranmasında maraqlı idilər, ən azı ona görə ki, Bizansın əlində olan Bospor onlar üçün mühüm bazar idi və onlar onsuz keçinə bilmirdilər.

Qot-tetraksitlərin Konstantinopolda yepiskop təyin olunmaq məqsədilə müraciəti üçün əsas səbəb Prokopinin sözlərinə görə, əvvəlki keşişin ölməsi idi və həmçinin bundan bir qədər əvvəl xristianlığı qəbul etmiş avazqlarla (abxazlar) yeparxiyanın yaranması və Yustinian tərəfindən Nikopsiyada kilsənin tikilməsi idi. Qotlar özlərinə Bospordan asılı olmayan yepiskop əldə etmək istəyirdilər. İmperator Yustinian onların xahişini yerinə yetirdi və bununla birlikdə qotlar vasitəsilə onların müttəfiqi olan utiquqlarla əlaqə yaratdı və bundan sonra utiquqlar xristianlığı qəbul etmədən də Bizans siyasətinə tam tabe edildilər.

551-ci ildə gepidlər lanqobardlara qarşı kömək üçün kutriqlara müraciət etdilər. Kutriqlar öz müttəfiqlərinin yanına onların lanqobardlarla bağladığı sülh müqaviləsindən sonra çatdıqlarından gepidlər öz döyüşkən dostlarını Bizansa qarşı yönəltmək qərarına gəldilər və onları Dunay vasitəsilə yolladılar. Kutriqlar dərhal Bizans vilayətini qarət etməyə başladılar. Onlara müqavimət göstərmək üçün kifayət qədər qüvvəyə malik olmayan Yustinian hun utiquqların hakimlərinə müraciət etdi. Utiquqlar tərkibinə 2000 müttəfiq, qot-tetraksitlərin də daxil olduğu böyük bir qoşun topladı. Sərt döyüşdən sonra kutriqlar darmadağın edildilər və yalnız az bir hissəsi xilas ola bildi (1, 434-436).

Sülh müqaviləsinə görə, 2000 kutriqur öz arvad və uşaqları ilə Bizansın ərazisinə keçdilər və Frakiyada torpaq aldılar. Bu köçərilərin başçıları arasında 530-cu ildə Velizariyanın rəhbərliyi altında Afrikada vandallara qarşı vuruşmuş muzdlu hun süvari atçılarının rəhbəri kimi Bizansda tanınan Siniy var idi (2, 96).

Kutriqlara Frakiyada yer verilməsi haqqında xəbərler Sandilxin qəzəblənməsinə səbəb oldu. Belə ki, görünür, yalnız kilsə işləri ilə məhdudlaşan Kardostun fəaliyyətinə baxmayaraq utiquqların savadı olmadığından Sandilxin Bizansa göndərdiyi səfirlər şifahi şəkildə, barbarlarda olduğu kimi imperatoru hədələdilər ki, o, kutriqlara inandı və qurdlara sürünü qorumağı tapşırırdı. Belə çıxır ki, məğlub edilmiş düşmənlər imperiyada qalib gələndən daha yaxşı mövqə əldə etdilər. Biz səhrada, komalarda və hər cəhətdən əlverişsiz yerlərdə yaşayırıq - səfirləri bildirdilər - kutriqlara isə çörəklə yeyib-yaşamaq imkanı verilir, onlar istədikləri qədər şərab içmək və hər cür avadanlıq əldə etmək imkanı qazanırlar. Əlbəttə, onlar hamamlarda da yuyuna bilər, bu avaralar qızıl kimi parlayırlar. Onların zərif, müxtəlif rənglərə boyanmış və qızılla bəzədilmiş geyimləri var. Lakin məlumdur ki, elə bu kutriqlar əvvəllər çoxlu sayda romalını qula çevirir və onları öz torpaqlarına aparırdılar. Bu cinayətkarlardan qul

xidmətləri tələb etmək onlar üçün yolverilməz deyil: qamçı ilə döyülmək, hətta heç bir şey etmədikləri halda onlar üçün təbii idi (1, 437-438).

559-cu ildə eyni şəraitdə utiqurlar yenə Bizansın tərəfində kutriqurlara qarşı çıxış etdi. Bu döyüşdə Kutriqurların əməliyyatları uğursuz idi (3, 162).

Yunanıstan kutriqurların imperiyadan təhlükəsiz geri çəkilməsini təşkil etmək üçün qardaşı oğlunu göndərsə də, bu o demək deyildi ki, Bizans bu təhqirlə barışacaq və qudurğan düşməni cəzalandırmaq üçün bir yol tapmayacaqdı.

Aqafinin davamçısı Menandrın sözlərinə görə, Yustinian kutriqurlar tərəfindən yeni hücumların ediləcəyindən ehtiyatlanaraq utiqurların başçısı Sandilxə rahatlıq vermirdi və bütün üsullarla onu Zaverqana qarşı döyüşməyə təhrik edirdi. O, vədə verdi ki, Sandilx onların öhdəsindən gəldiyi təqdirdə illik olaraq kutriqurlara ödənilən xərəcə ona verəcək. Sandilx cavab verdi ki, baxmayaraq o, Bizansla dostluq münasibətlərində olmağı arzu edir, lakin öz soydaşlarını yalnız bir dildə danışmayan, həm də eyni həyat tərzini sürən, eyni geyimi geyinən və başqa başçıların tabeçiliyi altında olsalar da qohum olan tayfaları axıra qədər məhv etməyi düzgün hesab etmir. Yustinianı sakitləşdirmək üçün kutriqurlardan imperiyaya hücum etmək üçün bir vasitə tapa bilməmələri və imperiyaya zərər yetirə bilmələri üçün atlarını alacağına söz verdi. (2, 98) Yustinianın hiyləgər siyasəti Aqafinin sözlərinə görə, iki qohum tayfa arasında gərgin müharibənin yaranmasına gətirib çıxardı ki, nəticədə hər iki tayfa məhv olmaq ərafəsində idi. Onların qalan hissəsi, bu müəllifin sözlərinə görə, digər tayfalar arasında pərakəndə şəkildə yayıldı və onların adı altında itdi. Lakin Aqafinin də qeyd etdiyi kimi, bütün bunlar bir qədər sonra baş verdi: utiqurlar və kutriqurlar hələ avar və türkütlərlə bağlı olaraq da qeyd edilirlər (3, 164).

ƏDƏBİYYAT

1. Прокопий Кесарийский, История войн римлян с персами. Кн.1. СПб., 1876.
2. Артаманов М.И. История Хазар. Л., 1962, 529 с.
3. Агафий, О царствовании Юстиниана, М., 1953.
4. Латышев В.В. К надписи Евпатерия. Понтика, СПб, 1909,
5. Пигулевская Н. Сирийские источники по истории СССР, М.-Л., 1191, 172 с.

ГУМРУ ФАРХАДОВА

Гянджинский Государственный Университет

ПРИБЫВАНИЕ ИТИГУРА И КУТИГУРОВ В КАВКАЗ

Наверху готов-тетракситов, проживших вдоль северо-западного берега Черного моря, в соседстве с ними было поселено много племен гуннов. Их страна простиралась до озера Меот и Тананса (Дон). Она называлась Евлисией и продлевалась вдоль берега и здесь были варвары, называемые в древности киммерами, ив настоящее время они называются утигурами. У этих варваров – у одного из правителей гуннов было двое сыновей: одного из них звали Утигуром, а другого – Кутигуром. После смерти отца сыновья разделили между собой власть и находящиеся в своем подчинении стали называть своими именами. В статье изучаются история этих племен в общем и связи с кавказскими народами.

QUMRU FARKHADOVA*Ganja State University***COMING OF ITUGUR AND KUTIGURS TO CAUCASES**

Above are tetraksits, lived along north-west of the Black sea shore, with neighbourhood had been settled many tribes of Hun. Their country had been washed till lake Meot and Toenans (Don). It was called Evlisey and extended along the shore and here had been barbers, named in old times kimers and in present time they are called utigures. In these barbers in one of governesses of Huns had two sons: one of them had been named Utigur, but another's name was Kutigur. After death of their father sons divided the power among them and the people having been under their submission they began to call them with their names. In this article is learned the history of these tribes in all and their connection with Caucasian people.

Rəyçilər: t.e.n. S.İsmayılova, t.e.d. İ.M.Məmmədov

BDU-nun Türk xalqları tarixi kafedrasının 19 fevral 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüb (protokol №7).